

Мухамедин М. М*, Абдрашева Б. Ж., Турдалиева Ш. Ж.
педагогика ғ.к., доцент, М.Әуезов атындағы ОҚУ. Шымкент, Қазақстан
әлеуметтану ғ.к., доцент, Е.Бөкетов атындағы ҚарУ. Қарағанды, Қазақстан
аға оқытушы, М.Әуезов атындағы ОҚУ. Шымкент, Қазақстан
**ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРДЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ТӘРБИЕЛІК МӘНІ
МЕН ДЕМАЛЫСТА ПАЙДАЛАНУ ЖОЛДАРЫ**

Автор корреспондент: tvorchestvo-77@mail.ru

Түйін: Бұл мақалада ұлттық ойындар халықтың педагогикақұралының бірі болғандықтан балалар мен жасөспірімдердің күнделікті мәдени-демалыс тіршілігінде алатын орны, тәрбиелік ықпалы, мәні қарастырылған. Ұлттық ойындар балалар мен жасөспірімдердің патриоттық, көркемдік және дене тәрбиелерінің ажырамас құрамдас бөлігі болып табылады. Қозғалыс қуанышы балалардың рухани баюымен ұштасып жатады. Оларда өз елінің мәдениетіне деген тұрақтылық, мүдделілік, құрметпен қарау қалыптасады, патриоттық сезімдерді дамыту үшін эмоционалды жағымды негіз жасалады, өз халқының мәдени құндылықтары мен рәміздерін танып білу жүзеге асырылады. Ұлттық ойындар балаларды халық дәстүрімен таныстырады, ойын-сауық, танымдық, дамытушылық сияқты функцияларды жүзеге асырады. Ойын - бұл қуанышты эмоциялардың қайнар көзі, балалардың қарым-қатынас жасау тәсілі. Ойын арқылы балалардың достық қарым-қатынастары дамиды, көмекке келуге, өзара көмек көрсетуге ұмтылады.

Қазақтың ұлттық ойындарын пайдалану және сақтау халық мерекелері мен салт-дәстүрлерінің, мәдени-тынығу саласы ретінде қайтадан дамуына байланысты болып отыр. Бұл үшін әр мәдени-шұғылданыпаздылық мекемесінде «ойындар жиынтығын», ойындар алаңын, ойындар достарының клубын, ұлттық спорт үйірмелерін, атты-спорт кешенін, ойындар бағдарламасын жүргізушілер мектебін, әртүрлі тақырыпта ойындар бағдарламасын, ойындар мерекесін, ойынды демалыс кештерін т.б. ұйымдастыру қажет.

Кілт сөздер: ұлттық ойындар, дәстүр, тәрбие, демалыс, құндылық, халық педагогикасы, мәдени-тынығу, әрекет, даму.

Кіріспе. Қазіргі жағдайда ұлттық сананы жетілдіруде этномәдениеттің орны ерекше. Жан-жақты дамыған алуан салалы этномәдениет, өте икемді феномен бола отырып, қазіргіні өткенмен байланыстыру міндетін атқарып келеді.

Сондықтан, кейінгі кезде, зерттеушілер назары ұлттық ойындарды демалыс іс-әрекеттеріне пайдалану және оларды сақтау, дамыту мәселелеріне ауып отыр. Ұлттық ойындар этномәдениеттің негізгі бөлімдерінің бірі болғандықтан балалардың күнделікті мәдени-демалыс тіршілігінде алатын орны, тәрбиелік ықпалы, мәні ерекше зерттеуді қажет етеді.

Ұлттық ойындар – дәстүрлі педагогикалық құрал болып табылады. Ықылым заманнан бері оларда адамдардың тұрмыс-тіршілігі, тұрмыстық жағдайы, ұлттық бастаулар, намыс, ержүректілік туралы түсініктер айқын бейнеленген; күшке, ептілікке, төзімділікке, жылдам қозғалыстарға және сұлулыққа ие болуға ұмтылу; ұшқырлық, төзімділік, тапқырлық таныту.

Ұлттық ойындар балалар мен жасөспірімдердің патриоттық, көркемдік және дене тәрбиелерінің ажырамас құрамдас бөлігі болып табылады. Қозғалыс қуанышы балалардың рухани баюымен ұштасып жатады. Оларда өз елінің мәдениетіне деген тұрақтылық, мүдделілік, құрметпен қарау қалыптасады, патриоттық сезімдерді дамыту үшін эмоционалды жағымды негіз жасалады, өз халқының мәдени құндылықтары мен рәміздерін танып білу жүзеге асырылады.

Теориялық талдау. Балалар мен жасөспірімдерді тәрбиелеуде ұлттық ойындардың алатын орны ерекше, себебі «халықтық педагогика элементтерін тәрбие беру ісінде пайдаланудың басты мақсаты - рухани дүниеге, адамгершіліктік көзқарастарға, эстетикалық талғамды қалыптастыруға, дүниені түйсіну мәдениетін дамытуға тиімді әсер ету» [1].

Олардың маңыздылығын асыра бағалау қиын, сондықтан балалармен жұмыс істеуде оларды пайдалану өте маңызды болып табылады. Ұлттық ойындар балаларды халық дәстүрімен таныстырады, ойын-сауық, танымдық, дамытушылық сияқты функцияларды жүзеге асырады. Ойын - бұл қуанышты эмоциялардың қайнар көзі, балалардың қарым-қатынас жасау тәсілі. Ойын арқылы балалардың достық қарым-қатынастары дамиды, көмекке келуге, өзара көмек көрсетуге ұмтылады. Мейірімділік сияқты қасиеттер, дене қабілеттері дамиды. Ойындар баланың тыныс алу, жүйке жүйелерінің дамуына және денсаулығының жалпы нығаюына ықпал етеді, ал қазақтың ұлттық ойындарын далада өткізу баланың денсаулығын шынықтыруға мүмкіндік береді. Ән салумен байланысты болатын ойындар балалардың бойындағы музыкалық қабілеттерді дамытады.

Ұлттық ойындар балалар мен жасөспірімдердің тиімді дене дамуы мен тәрбиесіне ғана ықпал етіп қоймай, сонымен бірге жеке тұлға ретінде рухани дамуының құралы ретінде де әсер етеді. Ұлттық ойындар балалардың ақыл-ой тәрбиесіне тигізетін әсері сөзсіз. Оның көмегімен олар қоршаған әлемді танып, өзгермелі ойын жағдайында саналы әрекет жасауға, ойын ережелерін сақтауға үйренеді. Зейін, ойлау, қиялдау сияқты қабілеттері дамиды.

Біздіңше, кез келген адамды тәрбиелеудің ұлттық негізі болуы керек «халық дүниетанымының кәусар бұлағынан қанып ішкен ұрпақ қана жарқын болашақ үшін кепіл бола алады» [2]. Ұлттық ойындардың тәрбиелік құндылығы-жеке адамның ішкі мүмкіндіктерін дамытуға алғашқы ықпал жасауында, түрлі ойындар әрекеттері арқылы әртүрлі мәселелерді шешуге, шығармашылық, логикалық, жылдам шешім қабылдау қабілеттіктерін, дене, мінез-құлық, қарым-қатынас, пікірлесу мәдениетін қалыптастыруға, дамытуға жағдай жасап, көмектесуінде.

Ұлттық ойындар баланың сөйлеу тілін дамытуға ықпал етеді. Олардың көмегімен баланың сөздік қоры байиды, өйткені ойындарда өлеңдер, санағыштар көптеп кездеседі.

Ойындарда әлемді эстетикалық тұрғыдан қабылдау жетілдіріледі. Балалар қимыл-қозғалыс сұлулығын, олардың көркемділігін таниды. Оларда ырғақтылық қалыптасады. Жарысу элементтері бар ойындар, белгілі бір заттармен жүргізілетін ойындар, жүгіріп ойнайтын ойындар, күш, ептілік қолданылатын ойындардың тәрбиелік мәні зор. Олар өте қарапайым және балалар үшін қол жетімді болып табылады, бұл ойындар басқа балдардың әрекеттерімен салыстыра отырып, өз қимылдарын талдауға үйретеді. Бұл ойындар балаларды адалдыққа, тәртіпке тәрбиелейді, әртүрлі ойын жағдаяттарында өз мінез-құлқын саналы түрде басқаруға үйретеді.

Қозғалмалы халық ойындары ойын қатысушыларынан шапшаңдықты (тез қашуды, қуып жетуді), дыбыстарға, көру, тактильді сигналдарға бірден жауап беруді талап етеді.

Мазмұны жағынан барлық халық ойындары [3,4,5,6,7] классикалық түрде қысқа, мәнерлі және балаға қолжетімді болып келеді. Олар балаларда белсенді ойлау жұмысын жүзеге асырады, ой-өрістерін кеңейтуге, қоршаған әлем туралы түсініктерді нақтылауға, барлық психикалық процестерді жетілдіруге ықпал етеді, бала организмнің дамуының жоғары сатысына көшуін ынталандырады.

Олай болса, қазақтың ұлттық ойындарын жас кезінен бастап балалардың өмірінде өте қажетті құбылыс ретінде қарастыру керек. Олар балаларда ақыл-ойды, мінез-құлықты, ерік-жігерді тәрбиелеуге, адамгершілік сезімдерін дамытуға, белгілі бір рухани көңіл-күй туғызуға зор ықпал жасайды, және ұлттық шығармашылыққа деген қызығушылықтарын оятады.

Қазақтың ұлттық ойындарын пайдалану және сақтау халық мерекелері мен салт-дәстүрлерінің, мәдени-тынығу саласы ретінде қайтадан дамуына байланысты болып отыр.

Бұл үшін әр мәдени-шұғылданыпаздылық мекемесінде «ойындар жиынтығын», ойындар алаңын, ойындар достарының клубын, ұлттық спорт үйірмелерін, атты-спорт кешенін, ойындар бағдарламасын жүргізушілер мектебін, әртүрлі тақырыпта ойындар бағдарламасын, ойындар мерекесін, ойынды демалыс кештерін т.б. ұйымдастыру қажет.

Кейбір ұлттық ойындарға қатысу үшін, адамға алдын-ала дайындықтан міндетті түрде өтуі қажет. Алдын-ала дайындықты қажет ететін ұлттық ойындар түрлеріне: тоғызқұмалақ, дойбы, қазақша күрес, жаяу жарыс, атты-спорт ойындар/бәйге, жорға жарыс, аударыспақ, қыз қуу, теңге алу т.б./ айтыс ойындары/қыз бен бала айтыс ойыны, аңдардың айтысы, қыз бен жігіт айтысы, «қайымдасу» т.б./, қызды ұзатқанда және үйлену тойында болатын ритуалды ойын-сауықтар/ «тоғыз табақ», «құйрық-бауыр», «бет ашар», «күйеу шақыру», «той бастар», «қыз кәде» т.б./ бір жасқа дейінгі нәрестені тәрбиелеудегі «Бесік жыры», «Саусақ санау», «Тұсау кесу» т.б. ойындық жырлар жатады[3,4,5,6,7]. Ұлттық ойындардың мұндай және басқа да түрлерін меңгеру үшін қазіргі таңда материалдық, әдістемелік, кадрлық т.с.с. жағдай жасау қажеттілігі туындап отыр.

Нәтижелерді талқылау. Соңғы зерттеу нәтижелері, ұлттық ойындарда әр-алуан өнердің өзара тығыз байланысы бар екенін көрсетеді. Ұлттық ойындар түрлерінде жиі кездесетін пікірлесу мен дене қимылынан басқа, олардың көпшілігінде музыка, би, шешендік, әртістік және ән өнері элементтері мольнан кездеседі. Өнердің бұлайша қосылуы қарапайым қалыпта емес, халық педагогикасының құнды саласы ретінде қаралатын ұлттық ойын мәдениетінде олар синтетикалық сипатымен ерекшелінеді.

Сондықтан, ұлттық ойындарды жасөспірімдердің көркем-өнерпаздар үйірмелерінде, мәдени шараларда пайдалану, бала бойындағы бұрын белгісіз болған табиғи көркем-шығармашылық дарынын ашуға, оның жан-жақты дамуына көмектеседі. Бұл үрдіс әртүрлі ойын жаттығуларын, тапсырмаларын, кездейсоқ жағдайлардың шешімін табу кезінде жүзеге асады. Ойындар іс-әрекеті кезінде, баланың көркем-шығармашылық қабілетін дамытуға ынталандыру, оны өзіндік көркем-шығарышылық қабілетін дамытуға ерекше бағыт береді.

Мәдени-тынығу мекемелерінде, ұлттық ойындар арқылы балалар мен жасөспірімдердің бос уақытын тиімді ұйымдастыру үшін және тиімді дене дамуы мен тәрбиесіне ғана ықпал етіп, жеке тұлғалық қабілеттіліктерін дамытудың мынадай жолдарын ұсынамыз:

-көркем-өнерпаздар үйірмелерінде ұлттық ойындарды оқу –орындаушылық үрдістерінде кеңінен қолдану.

-балалар үшін жүйелі түрде арнайы тақырыпты оқиғалы ойындар бағдарламаларын ұйымдастыру және өткізу;

-балаларға арналған ойын-сауық шараларын ұйымдастыру және өткізу /ұлттық ойындар жиынтығын, ұлттық ойындар апталығын, ұлттық ойындар мейрамын, ертегі ойын-сауық қойылымдарын т.с.с./.

Қорытынды. Сонымен, ұлттық ойындарды басқа да тәрбиелік құралдармен ұштастыру өзінде рухани байлықты, адамгершілік тазалық пен дене кемелділігін үйлестірген, үйлесімді дамыған, белсенді тұлғаны қалыптастырудың бастапқы кезеңінің негізі болып табылады. Ересектер балалық шақтағы әсерлер өте терең және үлкен адамның жадында өшпейтін із қалдыратынын есте ұстауы керек. Олар оның адамгершілік сезімдерін, санасын дамытуға және олардың қоғамдық және шығармашылық іс-әрекеттерінде одан әрі көрініс табуына негіз болып қалады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Калыбекова А. Теоретические и прикладные основы народной педагогики казахов. Алматы, БАУР, 2005. 200 с.
2. Бейсенов Қ. Ш. Философия тарихы. Оқулық. Шымкент, Нұрлы бейне, 2005. 372б.
3. Тәнекеев М., Адамбеков І.Қ. Қазақтың ұлттық спорт ойындары. Алматы, «Санат», 1994.

4. Абишев К. Қазақтың ұлттық ойындары. Алматы: Нұр-Принт, 2014. 142 б.
5. Атабаев А.С. Ұлттық ойындар-халық мұрасы. Алматы: Кітап, 2006, 255 б.
6. Сағындықов Е. С. Қазақтың ұлттық ойындары. [Алматы](#): Рауан, 1991, 176 б.
7. Төтенай Б. Қазақ ұлттық ойындары. [Алматы](#): Балауса, 2013, 96 б.

Аннотация. В данной статье рассматриваются роль, воспитательное влияние, значение национальных игр в повседневной культурно-досуговой жизни детей и подростков, так как они являются одним из основных средств народной педагогики. Национальные игры являются неотъемлемой составляющей патриотического, художественного и физического воспитания детей и подростков. Радость движения сочетается с духовным обогащением детей. В них формируются стабильность, интерес, уважительное отношение к культуре своей страны, создается эмоционально-положительная основа для развития патриотических чувств, осуществляется познание культурных ценностей и символов своего народа. Национальные игры знакомят детей с народными традициями, осуществляют такие функции, как развлекательная, познавательная, развивающая. Игра-источник радостных эмоций, способ общения детей. Через игру развиваются дружеские отношения детей, стремление прийти на помощь, оказать взаимопомощь.

Использование и сохранение казахских национальных игр вновь связано с развитием народных праздников и традиций, культурно-досуговой сферы. Для этого в каждом культурно-досуговом учреждении необходимо организовать «игротеки», игровую площадку, клуб друзей игр, национальные спортивные кружки, конно-спортивный комплекс, программу игр, программу игр на разные темы, праздник игр, вечера игрового отдыха и т.д.

Ключевые слова: национальные игры, традиции, воспитание, Досуг, ценности, народная педагогика, культурно-досуг, деятельность, развитие.

Abstract. This article examines the role, educational influence, and importance of national games in the daily cultural and leisure life of children and adolescents, as they are one of the main means of folk pedagogy. National games are an integral part of patriotic, artistic and physical education of children and adolescents. The joy of movement is combined with the spiritual enrichment of children. Stability, interest, respect for the culture of their country are formed in them, an emotionally positive basis for the development of patriotic feelings is created, knowledge of cultural values and symbols of their people is carried out. National games introduce children to folk traditions, perform such functions as entertaining, educational, developing. The game is a source of joyful emotions, a way for children to communicate. Through the game, friendly relations of children develop, the desire to come to the rescue, to provide mutual assistance. The use and preservation of the Kazakh national Games is again connected.

Keywords: National Games, traditions, education, recreation, value, folk pedagogy, cultural and leisure, activity, development.